

Kardos szívesen tetszelgett abban, hogy ő azt is megjelenteti, amit Illés Endre nem vállal a Szépirodalmiban. (Persze Kardos könnyen lehetett *merész*.) Paranoiás természetét nem is annyira az írók sínylették meg, sokkal inkább mi, közvetlen munkatársai. Hogy milyen volt a hazugság, ígéretes és fenyegetőzés, az indokolatlan jutalmak és büntetések közepette a megfélemlítettség tömény állapotában élni? Ha valakit visolyogtatóan ügyetlen, irracionális és mégis roppant célszerű rágalomhadjárat közepette kiszemelt, hogy elbocsássa, az illetőtől, mintha fertőző beteg volna, úgy tartotta távol magát mindenki, munkatársak, írók egyaránt. Ha lehetett, elkerülték a kiadó folyosóin, gyorsan benyitottak a legközelebbi szobába, és ha mégis összefutottak vele, nem köszöntek, elfordították a fejüket. A munkatársak az állásukat féltették, joggal, hiszen 1968–69-ben már tizenketten távoztak ily módon a Magvetőtől. Az írók pedig könyveik kiadását féltették, szintén joggal. Sokuknak, így Mándynak is, a Magvető volt az egyetlen esélye a megjelenésre. Illés Endre valami okból ki nem állhatta őt.

Kardos György felmondott nekünk is. Ezért eszünkbe se jutott volna ebben a helyzetben a szolidaritás bármi jelére várni. Éltük utolsó heteinket a Magvetőben, körülvéve ettől a dermesztő, személytelen némaságtól, munkáinkat leadva, állás után rohangálva. Szegény, kiszolgáltatott írók persze hogy nem mertek szóba állni velünk.

Mándy kivétel volt. Könyveit általában Judit szerkesztette, de akkor épp nem volt benn nálunk kézirata. Mándy pedig hírül véve, hogy mi van velünk, minden áldott szerkesztőségi napon besétált a kiadóba, tüntetően egyenest a mi szobánkba, elücsörgött, dumált, kávézgatott velünk, majd távozott. Kitarzott mindvégig, míg csak ott voltunk. Hát ennyi. Most talán nem tűnik nagy dolognak. De akkor bizony az volt; bátorság, kiállás, civilkurázsi a javából.

Nem sok igazán bátor emberrel találkoztam életemben. Egy közös tulajdonságuk volt: nem tartották bátornak magukat. Életük néhány megingását, gyöngeségét őrizték csak emlékezetükben, s ez elég volt hozzá, hogy gyötörjék magukat: gyávák. Hogy ekkor meg ekkor bátrak lettek volna? Ugyan. Észre se vették. Számukra ez volt a természetes magatartás. Nem tartották számon, oda se figyeltek talán.

Mándy Iván közülük való ember és író volt.

Kaló Flórián

ESZPRESSZÓK. SÉTÁK. ÉTTERMEK

Mándy áll a pultnál. Rátámaszkodik. Lehet, hogy kapaszkodik? Áll a pultnál a kávéfőző gép mellett. A Művész presszóban... a Lukácsban, ott, az Andrassy úton... a Zserbóban... esetleg a New York kávézójában vagy a régi Szabadság Szálló cukrászdájában. A kávéfőző kisasszonnyal tárgyal. Elmélyülten. Komolyan. Ahogy kell. Az igazán fontos személyekkel. Hogy milyen legyen a kávé. Természetesen *félelmetes*. A pult jó hely. Biztonságos. Kapaszkodni lehet bele. Csak aztán persze tovább kell indulni. Az eszpresszó belső tájai felé. Kicsit imbolyogva. Az utolsó években egyre inkább imbolyogva.

A végén óvatos tipegéssé szelidült léptekkel. Az asztalig. Ahova én közben már letelepedtem. Az asztalnál megint jó. Ott lehet nyugodtan ücsörögni. Nézelődni. Fecsegni.

Egy három és fél évtizedes fecsegés. Mindig ugyanarról. Fociról. Hibátlanul fújva a régi összeállításokat. Nőkről. Nagy egyetértésben. Leszámitva a csípők és fenékek térfogatát. Ő abban a nagyobbat kedvelte. Kicsivel nagyobbat. De annyival feltétlenül. Mondhatni megingathatatlanul. Jövő-menő, folyton nyüzsgő politikusokról. Kicsit utálkozva. Távolságtartó, kimért utálkozással. Besúgókról. Nagyon utálkozva. Dühös utálkozással. Színészekről. Róluk inkább kis sajnálkozással. Néha persze elragadtatással is. Azzal inkább a másik nemhez tartozókról. Írókról. Ritkábban kortárs írókról. Legyintve. Vagy elismerő hümmögéssel. Azért inkább legyintve.

Es hát persze Juditról. Róla mindig. Huszonnyolc éve. Jutkáról. Ahogy ő nevezte. Akiről egyszer azt mondta egy viszonylag fegyelméletlen pillanatában: „Ő a legjobb, ami történt velem az életben.”

Három és fél évtizedes fecsegés. És most akkor vége? Egyszerre csak vége? Pusztán azért, mert azon a péntek reggelen csengett a telefon? „Iván meghalt. Ma reggel nem ébredt fel álmából.” A fecsegés megszakadt? Végérvényesen? Igyekszem tudomásul venni. Én igyekszem. De nem megy.

Egyszer hozott egy dossziét. Még a hatvanas években. Csak úgy letette a kávéscsésze mellé. Szó nélkül.

– Ez mi?

– El kellene olvasni.

– Te irtad?

– Igen. Kapirgáltam ezt-azt.

– A kötetet szoktad ideadni. „Flóriánnak barátsággal. Iván apó.”

– Ebből soha nem lesz kötet.

– Rossz?

– Az azért talán mégsem.

– Akkor?

– Mit gondolsz?

– Iván, te nem írsz politikai dolgokról.

– Isten tudja, ez most valahogy ilyenre sikerült.

Kinyitottam a dossziét. Az első oldal tetején ezt olvastam: ELŐADÓK, TÁRSSZERZŐK. Később aztán mégiscsak dedikálta a kötetet. Elég sok év múlva. „Flóriánnak régi barátsággal. Iván.” Az apó akkorra már lemaradt.

A kisasszonyok mindig szerették. Ahány eszpresszóban csak megfordult. Valósággal kényeztették. „Ivánka” kávéja nagyon finom kellett legyen. Sokáig a Lukács volt a törzshelye. Az Andrassy úton, a Körút és a Körönd között. Akkoriban ott dolgozott. Tologatta a cetliket. A kisasszonyok meg szinte lábujjhegyen. „Ivánka ír!” Így készült a BORIKA VENDÉGEI is. Talán hálából a finom kávéért. De én azt hiszem, ők nem az írókat pátyolgatták, hanem a kedvesen elegáns lényét. A barátságos, kicsit folyton segítségért könyörgő tekintetét. A kisfiús, törékeny elesettségét. Egyszer ezt mondta nekem az egyik kisasszony: „Néha legszívesebben az ölembe venném és elringatnám.” De hát persze ugyanez a lány azt is mondta: „Én bizony egyáltalán nem értem, amiket ír.” Amikor kicsit gonoszkodva elmeséltem neki, ő csendesen nevetett. „Persze hogy nem érti. Viszont a kávéja félelmetes. Képzeld ugyanezt fordítva.” Így volt ő a kisasszonyokkal. A barátai voltak. A rokonai.

Amúgy különben sok nővel volt kapcsolata. „Akadtak bizonyos férfiúi sikereim.” De megnősülni? Azt nem! Aztán egyszer a hatvanas évek második felében egy szép

nyári napon éppen kiszállt mellőlem a kocsiból, és elköszönt. De mielőtt továbbhajtottam volna, átjött hozzám a vezetői oldalra, és odahajolt a nyitott ablakhoz:

- Mondd, mennyibe kerül most egy vagy két jegygyűrű?
- Jól hallottam, Iván?
- Azt hiszem, igen.
- A doktornő?
- Feltett egy bizonyos kérdést.
- Ilyenkor te kalapot szoktál emelni, és elbúcsúzol a hölgytől.
- Hát isten tudja, valahogy most nem volt rajtam kalap.
- Szóval ez valami komoly?
- Úgy látszik.

Összeházasodott Judittal. „Jutkával.” És ezzel megtette élete legszerencsésebb lépését.

Az irodalomban szinte hihetetlenül tájékozott volt. Fogalmam sincs, hogyan tudott ennyit olvasni. És ennyifélet. Sylvia Plath például. ÜVEGBURA. Azt sokszor hozta szóba. Aztán egy japán író remek kisregénye. EGY HIBBANT VÉNEMBER NAPLÓJA. Sokra tartotta Molnár Ferencet. Ottlikot mélységesen tisztelte. Zelket az öregkori verseiért. Tőle hallottam először Bunyinról, Borisz Pilnyakról. Ezeket aztán számon is kérte rajtam. És közben tréfásan szinte kérkedett azzal, hogy annak idején kimaradt a gimnáziumból. Ha arra gondolok, hogy hát még ha érettségizett volna. No persze ez is csak tréfa. Valahogy nem volt szüksége ilyesmire.

Mostanában összeszámolták: hét alkalommal vitték filmre a műveit. Gondolom, ez magyar rekord. Talán Jókai vetekedhet vele. Akit különben nem nagyon kedvelt.

A színházat viszont reménytelenül egyoldalú szerelemnek érezte. Azt, hogy egyetlen bemutatott darabja, a MÉLYVÍZ összesen hét előadást ért meg az 1960-as Petőfi Színházban, soha nem heverte ki igazán. Valamikor tíz évvel ezelőtt aztán felújították Zalaegerszegen. Együtt mentünk a premierre. A kocsiban, valahol Veszprém táján, egyszer csak váratlanul megszólalt: „Vidéken persze az ember nem számíthat akkora szériára, mint Pesten.” De én azt hiszem, csak félig-meddig szánta tréfának. Volt egy másik kísérlete. Valamikor a hetvenes években az egyik budapesti színház dramaturgiája rábeszélte, hogy írjon nekik darabot AZ ÖRDÖG KONYHÁJA kötetből. Az elkészült mű ott hanyódott náluk egy ideig. Azután csend. Kár. Olvastam, mielőtt odaadta nekik. Máig hiszem, hogy siker lehetett volna. Azóta többször szóba hoztam neki. Mindig azonnal témát váltott. „A színházban én csak nézőnek vagyok jó. Annak se mindig.”

Utazni nem szeretett. Mindentől szorongott, ami új és nem megszokott volt neki. A távolságok pedig egyenesen rémülettel töltötték el. Olykor persze a közelségek is. Judit volt az egyetlen, akivel mindig biztonságban érezte magát. Nélküle viszont!... Amikor jó néhány éve a „doktornőt” több hónapra Svájcba szólította az orvosi hivatása, Iván kétségbeejtően elveszettnek érezte magát. Annyira, hogy még ki is utazott hozzá egy vagy két hétre. Ami igazán hatalmas elszántságnak számított. De én azért egy nagyon riadt tekintetre emlékszem, ahogy visszazélt a Keletiben a vonatablakból. Mikor hazajött, a régi Szabadság Szálló sörözőjében ebédeltünk. Kérdeztem: no mesélj valamit Svájcról? „Van egy-két jó kávéház.” Ennyivel intézte el Európa ékszerdobozát.

Egyébként évről évre tömörebben fogalmazott. Nem csak a novellákban. A fecsegésekben is. Az utolsó évek valamelyikében egyszer majdnem két hétig csuklott szünet nélkül. Éjjel-nappal. Utána kérdeztem, nagyon szörnyű volt-e. Azt felelte: „Megalá-

zó.” Most, ahogy visszagondolok rá, hetvenéves kora után az egésztest annak érezte. Úgy, ahogy volt.

Sok száz ebédet fogyasztottunk el együtt. A Szabadság sörözőben... az újságírók székházában... a New York „mélyvizében”... és főleg a Fészek Klub éttermében. Az utolsó években, már nem tudom, mikor és hogyan, kialakult egy szertartás közöttünk. Minden csütörtökön tizenkettő és fél egy között találkoztunk a Fészek éttermében. Megebédeltünk, aztán átsétáltunk a Művész presszóba két félelmetes kávéra, onnan elkísértem az Andrássy út és Nagymező utca kereszteződéséhez, ahol felszállt a trolira. Én megvártam a kocsi indulását, ő pedig, miután leült, visszaintett nekem. Így zajlott mindig. Aztán egyszer lecsúszott a lába a trolibusz lépcsőjéről. Ott kapaszkodott rémülten, kiszolgáltattan a mai magyar irodalom büszkesége lépcsőt veszített, kalimpáló lábbal. Odakaptunk hozzá többet is. Felsegítettük a kocsira. Leült, de nem intett vissza. Erről soha nem beszéltünk. Viszont szóltan örömmel vette tudomásul, hogy megváltoztattam a szertartást. Attól kezdve csütörtökön fél tizenkettőkor vártam őt a házuk kapujában, elballagtunk a trolizhoz, és együtt utaztunk. Fel- és leszállásnál magától értetődően fogadta a segítségemet. És három óra tájban nem a troliból, hanem a házkapun belépve intett vissza.

Egy idő után gyakran panaszkolta, hogy szédül. És egyre bizonytalanabbá vált a mozgása. „A lépcsők. Tudod, a lépcsők. Félek tőlük. Alattomosak.” Akkor már a Fészek lépcsőin is elfogadta a segítséget. De olykor még a járdára való fellépésnél is. Anélkül, hogy beszéltünk volna róla.

Egyszer, miután megette az étteremben a szokásos erőlevest, az elmaradhatatlan parajt tükörtojással, utána még egy adag ízes palacsintát is – „Jutka rám parancsolt, hogy híznom kell” –, behajtotta a neki járó baráti puszikat az étterem vezetőnőjétől, a nagyszerű vendéglátós Emőkétől, és már a Művész presszó felé bandukoltunk, hirtelen megállt.

- Adnak most valamilyen kitüntetést.
- És csak most mondod?
- Nem akartam, amíg nem biztos. De megjött az értesítés.
- Gratulálok. Jelzem, elég sok pénz jár vele.
- Az jó. Csak tudod, mi a baj? Tolsztojt többet olvassák. Móricz Zsigmondot is.
- Krúdyt nem.
- No és?
- De hát Krúdy jó!
- Nagyon jó.
- Hát akkor?
- Tolsztojt többet olvassák. Meg Móriczot.

Azzal indult tovább, hogy a Művészen rátámaszkodjon a pultra, és kérjen a kiszasszonytól két félelmetes kávé.

Végül még valami. Harmincöt évig mondhattam magam a barátjának. De szinte az első perctől úgy éreztem, hogy valahogy csak ténfereg itt közöttünk. Ez nem az ő világa volt. Ez a túl zajos, túl rohanó, „törekvő”. Kicsit földönkívülinek tekintettem őt. Aki véletlenül keveredett ide. És most visszament. Abba az ő világába. Amit úgy képzelek el, hogy sok kávéház van benne. És egyáltalán nincsenek lépcsők. A nők pedig szépek. Kedvesek. Türelmesek. „Jutkásak.”